

RYSZARD GRZESIK

Adelhaid, az állítólagos lengyel hercegnő a magyar trónon

A *Chronica Hungaro-Polonica* harmadik fejezetében olvasható, hogy Attila unokája, Béla Yesse nevű fiának *accepit uxorem de regione Polonie de ciuitate Cracouia sororem Meschonis ducis nomine Athleitam* (a Krónika rövidebb változata ezen a helyen hibás szöveget közöl: *de regione Polonie ciuitate regis Cracouie sororem regis Mezkonis nomine Adylherdam*); *hec autem christiana erat et litteris inbuta documentisque sanctis per spiritum sanctum repleta. Hec autem cepit uirum suum ad Christum conuertere et fidem Catholicam tenere et a cultura ydolorum recedere. Quem sepissime blandiis et melitis alloquens sermonibus Christum fecit cognoscere et ipsum uerum deum credere.* A hosszabb változat itt még hozzászól: *quoniam scriptum est, quia sanctificabitur uir per mulierem fidelem.*¹ A Krakkóból származó Adelhaid, I. Mieszko nővére és Géza felesége a Krónika szerint a magyarok keresztanyja volt, aki született tehetsége révén a keresztény hitre térítette őket. Adelhaid fiának születése előtt álmot látott, amelyben megjelent Szent István, és arra utasította, hogy az ő nevét adják a születendő gyermeknek, akinek dicsőséges királyságát is megjövendőlte.² A látomás tartalma szószerinti átvétel a Hartvik-legendából.³ Adelhaid, Mieszko nővére vagy leánya⁴ ilyen összefüggésben fordul elő még néhány lengyel évkönyvben, mint például a Kamieniec-i,⁵ a Henrykóv-i ciszterci,⁶ a sziléziai kompilált⁷ annalesekben és a Lengyel Fejedelmek Krónikájában.⁸ A magyarokat megtérítő Mieszko-nővér motívumát⁹ használta fel művében Jan Długosz.¹⁰ Az összehasonlító elemzés azt mutatja, hogy Długosz ismerte a Krónika hosszabb változatát, amelynek alapján beszámolt Adelhaid és Géza esküvőjéről, a hercegnő kegyes és istenfélő voltáról, valamint István születéséről és az azt megelőző látomásról.¹¹ Ezt a leírást Długosz kiegészítette az évkönyvekből származó információkkal, jóllehet az annalesek szintén a Krónikából merítettek, de ő erről nem tudott. Długosz sarkalatos műve végleges képet formált a középkori Lengyelország történetéről, és ez a kép az újkorig fennmaradt, és a történelemszemlélet meghatározójává vált.¹² Ezt a długoszi képet kell mérlegre tennie a modern kritikai historiográfiának, és ugyanez vonatkozik a magyarokat megtérítő lengyel hercegnő alakjára is.

Amint a kutatók alaposabban megismerkedtek a forrásokkal, felmerült a kérdés: vajon Adelhaid valóban felesége volt-e Gézának? Más szerzők ugyanis nem ismerik Adelhaidot, még a kortárs Thietmar és Querfurti Brúnó sem, mint ahogy a magyar krónikák sem, amelyek – bár végleges formájukat a 14. században nyerték el – még a 11. században lejegyzett részleteket tartalmaznak.¹³

A VIII. Könyv 4. fejezetében a merseburgi püspök így ír Vitéz Boleszlávról: *„Habuit hic quandam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum sitam, cuius erat custos Prociui senior, avinculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuito nepotis sui, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Numquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis; et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in caeteris, sedulam Deus eidem concessit victoriam. Huius pater erat Deuvix nomine, admodum crudelis et multos ob subitum furorem suum occidens. Qui cum christianus efficeretur, ad corroborandum hanc fidem contra reluctantes subditos sevit et antiquum facinus zelo Dei exestuans abluit. Hic Deo omnipotenti variisque deorum inlusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad haec facienda satis potentem affirmavit. Uxor autem eius Beleknegini, id est pulchra domina Sclavonice dicta, supra modum bibebat et in equo mo-*

*re militis iter agens quendam virum iracundiae nimio fervore occidit. Manus haec polluta fustum melius tangeret et mentem vesanam patientia refrenaret.*¹⁴

Ezek szerint megtudjuk, hogy:

1/ Boleszláv egy a magyar határhoz közeli várban telepítette le Prokujt, a magyar király nagybátyját, akit saját rokona száműzött, majd István elküldte hozzá fogásba vetett feleségét. Ez a mélységesen keresztényi cselekedet arra készítette Thietmart, hogy néhány szót szóljon Istvánról. Ezért hangsúlyozza, hogy

2/ István híres volt a legyőzöttekkel szembeni irgalmasságáról, ezért Isten akaratából győzelmeket aratott, ahogyan ennél a várnál is. A kitérő következő mondatában a krónikás említést tesz István atyjáról, akit a Deuvix névvel illet. Azt írja róla, hogy

3/ Deuvix (Géza) kegyetlen és erőszakos ember volt, aki erőszakkal vezette be az új vallást.¹⁵

4/ A vallás lényegét azonban nem értette, hiszen nem hagyott fel a régi isteneknek való áldozatokkal, mondván, hogy elég gazdag ahhoz, hogy ezt megengedhesse magának.¹⁶

5/ Volt egy felesége, akit a szlávok Beleknegini, azaz szép asszony néven emlegettek, s aki ivásban, lovaglásban és erőszakos természetben vetekedett urával.

Hasonló képet fest az energikus fejedelemasszonyról Querfurti Brúnó Szt. Adalbert Második Életrajzában, amikor az életrajz rövidebb – Lengyelországban keletkezett – változatában így ír: [Adalbertus] „*Miserat hiis diebus ad Ungarorum seniores magnum, imo ad uxorem suam, que totum regnum manu tenuit uiri, et que erant uiri ipsa regebat; qua duce erat christianitas cepta, sed intermiscetur cum paganismo polluta religio, et cepit esse deterior barbarismo languidus ac tepidus christianismus. Ad quam tunc per uenientes illuc nuntios in hec uerba epistolam misit: Papatem meum, si necessitas et usus postulat, tene; si non, propter Deum ad me mitte eum.*”¹⁷ A fejedelemasszony eszerint ténylegesen kormányozza az államot, keresztényi buzgalma pedig korántsem oly nagy, ahogyan ezt a Chronica Hungaro-Polonica szerzője látta.

Géza feleségének alakja ismert volt a magyar krónikák számára is: „*Porro Toxun genuit Geycham et Michaelem... Geycha vero divino premonitus oraculo anno Dominice incarnationis nongentesimo sexagesimo nono, quemadmodum in legenda Beati Stephani regis scriptum est, genuit Sanctum Stephanum regem ex Sarolth filia Gyula. (...) Mortuo autem Geycha duce Cupan voluit matrem Sancti Stephani regis sibi per incestuosum copulare connubium et Sanctum Stephanum occidere ducatumque eius sue subdere potestati.*”¹⁸

Az előbbi forrásokkal ellentétben ezek a krónikák nem igen szentelnek figyelmet Géza feleségének, viszont megadják nevét (Sarolta), és megjegyzik, hogy Gyula leánya és Szt. István édesanyja volt.

Az első lengyel kritikus történész, A. Naruszewicz még nem ismerte a Magyar–Lengyel Krónikát, amelyet H. Kownacki csak 1823-ban publikált.¹⁹ A lengyel uralkodók genealógiájának leírása során Naruszewicz megemlíti Adelheidot, akit Długoszról, Thietmártól és a magyar forrásokból ismer.²⁰ A különböző források adatait összevetve arra a különös meggyőződésre jut, hogy Adelheid Géza második felesége, s ekként Szt. István mostohaanyja volt.²¹ Długosz után – bár direkt módon nem hivatkozik rá – megadja a házasságkötés időpontját, a 968. esztendő.²² Ezt a dátumot ismétli H. Kownacki, aki nem tulajdonít nagyobb jelentőséget a hercegnő személyének. Csupán azt említi meg, hogy Adelheid a latin szertartást propagálta, holott korábban a görög rítus volt uralkodó.²³ Adelhaiddal kapcsolatban A. Bielowskinak sem voltak kétségei, aki szintén Szt. István anyjának tartotta, és a kereszténység terén való érdemein

túl kiemelte energikus jellemét is.²⁴ Naruszewicz véleményét – mely szerint Adelhaid Biała Chrobacja hercegője volt – osztotta H. Zeissberg, aki egyúttal felismerte, hogy a korabeli német források nem ismerték nevét.²⁵

E. Swieżawski volt az első, aki kétségbe vonta Adelhaid létezését, és nagy intuitícióval ismerte fel, hogy Thietmar meghatározása – Biała Knehini – a kun „Sarolta” név tükörfordítása. Eredménytelenül próbálta meg kimutatni, hogy a krónikás azonosította Gyulát a szláv Keannal, aki Lengyelországban élt, és hogy ily módon származtatja Adelhaidot Krakkóból, illetve hogy bátyja, Prokuj azonos az „ál-István fia” Péterrel.²⁶

I. Mieszkó lányának és István anyjának ismerte el Adelhaidot T. Wojciechowski,²⁷ ellenben I. Rosnernek kétségei voltak a hercegnő személyével kapcsolatban, ugyanis felfigyelt rá, hogy a hitelesebb Thietmar eltérő képet fest lelki tulajdonságairól, mint a krónikás, neve pedig ugyanakkor ismeretlen marad.²⁸ A magyar geneológus, Wertner M. következtetéseiben Naruszewicz véleményéhez közelít, amikor Adelhaidot Géza második feleségének, illetve István mostohaanyjának véli, és nagyfejedelmi rangot tulajdonít neki. Az esküvőnek szerinte 973-ban kellett lennie Magyarországnak a nyugathoz való közeledése kapcsán, talán Géza részvétele alkalmából a quedlinburgi találkozáson. Mieszkó nővére Wertner szerint részt vett Magyarország keresztény hitre térítésében.²⁹

Több figyelmet szentel Prokuj és Adelhaid személyének O. Balzer monumentális Genealógiájában. Prokujt a „Biała Knegini” fivérének ismeri el, Piastnak, mint-hogy szláv nevet viselt. Véleménye szerint Thietmar, aki nem foglalkozott a herceg Piast kapcsolataival, nem figyelt fel Ziemomysł utódaira. Balzer úgy véli, hogy lehetetlen azonosítani Prokujt az ifjabb Gyulával, aki 1003-ban István fogságába kerülve már bizonyára nem nyerte vissza szabadságát. A „Biała Knegini” mindazonáltal szláv volt, hiszen a szláv előnévnek magyar asszony esetében nem volna értelme. A Krónikában fellelhető forrásanyag által „ködösen” közvetített neve hiteles, ellenben a fejedelemasszony krakkói származása és jelleme a krónikás képzeletének terméke. O. Balzer nem feledkezik meg azonban a magyar forrásokról, amelyek említik, hogy István az ifjabb Gyula unokaöccse volt. Ezen az alapon Balzer arra a következtetésre jut, hogy Gézának két felesége volt. Adelhaid, akinek kezében volt a kormányzás Szt. Adalbert megjelenése idején, Géza második felesége volt. A házasságot a lembergi történész magyar kollégájához hasonlóan Géza nyugati irányú politikai fordulatával hozza összefüggésbe, és 972-re datálja.³⁰

Ezeket az állításokat vonja kétségbe recenziójában S. Łaguna, aki felfigyelt arra, hogy Vitéz Boleszláv nem biztosított volna a határ mellett várat nagybátyja számára, aki ráadásul rokona volt a szomszéd állam uralkodójának, a Prokuj név pedig idegen a lengyel onomasztikától, inkább a görögöt idézi. Hasonlóképpen a „Biała Knegini” sem név, hanem cím, „a szlávok pedig Észak-Magyarországon jelentős lélekszámú tömeget alkottak, s alkotnak máig is [azaz a 19. sz. végéig], és Géza feleségét természetesen saját nyelvük szerinti címmel illeték.”³¹

Az Árpád-ház és a Piastok ezredforduló körüli kapcsolataival behatóbban foglalkozott S. Zakrewski, aki Balzerhez hasonlóan úgy véli, hogy Adelhaid Géza második felesége volt. Vele ellentétben azonban úgy ítéli, hogy Adelhaid István mostohaanyja, illetve Mieszkónak nem nővére, hanem lánya volt. A fejedelemasszony előneve szerinte nem szláv mivoltát mutatja, hanem a szláv nyelvnek a magyar udvarban való közkeletűségére utal. Hangsúlyozza Adelhaid érdemeit Magyarország krisztianizációjában, különös tekintettel arra, hogy a hercegnő Vitéz Boleszláv nővére lévén jó kapcsolatokat ápolt Szt. Adalberttel. Adelhaid történetének rekonstruálásában Zakrzewski egy lépéssel tovább jut elődeinél, és felveti azt a kérdést, hogy miért következett be válság a magyar–lengyel kapcsolatokban a 10. század végén, amelynek kifejeződéséként Boleszláv

felbontotta frigyét ismeretlen nevű magyar feleségével. Ezen a ponton felhívja a figyelmet a magyar krónikák közlésére, amely szerint Koppány igyekezett elnyerni Géza özvegyének kezét, valamint a Magyar–Lengyel Krónikában fellelhető meggyőződésre, hogy az Árpád-ház ifjabb ága lengyel asszonytól származik. Erre alapozva Zakrzewski egy ragyogó hipotézist fogalmaz meg, mely szerint Géza eltaszította magától Adelhaidot, aki azután Koppánnyal kötött házasságot, és vele nemzette Szár Lászlót és Vazult, András, Béla és Levente apját. Mindketten Nyitrán telepedtek le Boleszláv oltalmában, aki megvédte őket István támadásaitól.³²

Ez a koncepció hasonlóképpen ragyogó ellenvéleménnyel találkozott, amikor A. Brückner a szerző szemére vetette, hogy „hagyta magát félrevezetni a magyar–lengyel krónika pletykái által.”³³ Az Adelhaid név közkedvelt volt a magyar uralkodóház köreiben, és ezért jelenik meg a Krónikában. Brückner rávilágít, hogy egyetlen „feleséget ismerjük Gézának, őt pedig nem az idézett iromány kuszaságaiból, hanem elsőrendű egykorú forrásokból”. Előnevét Adelhaid „fehér bőrének köszönhetette, amely kitűnt a napbarnította magyarok közül”.³⁴ Igazi nevét rekonstruálni lehetetlen, mivel Saroltának csak a 13. századtól nevezik a források. A hercegnő további sorsára vonatkozó koncepciót – ahogy ő nevezi, „románcot” – Brückner teljes mértékben elveti.³⁵

Legendai személynek tartja Adelhaidot P. David, aki szerint a fejedelemszony alakja a 13. században jelent meg annak a törekvésnek következtében, mely igyekezett kimutatni Lengyelország érdemeit Magyarország megtérítésében.³⁶ Nem fogadja el Adelhaid létezését Deér J.³⁷ C. A. Macartney pedig úgy ítéli, hogy Adelhaid Szt. László felesége lehetett.³⁸ Az I. Mieszko nővéreinek létezését övező mind nagyobb szkepszis ellenére nem mondtak le arról, hogy Adelhaid létezését bebizonyítsák.³⁹ Egy ilyen bizonyításra tesz kísérletet J. Widajewicz, aki egy új forrásra hivatkozik, amely véleménye szerint középkori feljegyzéseken alapul. Egy latin nyelvű kéziratról van szó, amelyet az Kazimierz Biskupi melletti Budzisław templomának padlásán találtak, s amelyet az első világháború előtt M. Makowski atya, a plébános és a faluból származó J. S. Pietrzak, a krakkói Jagelló Egyetem egykori történész hallgatója lefordított lengyelre. Az első világháború idején az eredeti kézirat elveszett, csupán a fordítás két másolata maradt fenn. A kézirat életrajzokat tartalmazott Szt. Swieradról, Szt. Stosław-Benedekről és „boldog Włodzisława-Adelhaid lengyel hercegnőről, Magyarország úrnőjéről”.⁴⁰ J. Widajewicz hitelesnek tekint minden információt, amelyet ez az életrajz tartalmaz: „1/ nyilvánvaló bizonyítékot arra, hogy Adelhaid Ziemomysł herceg lánya volt, 2/ hogy anyját Świętosławának hívták, 3/ Adelhaid lengyel neve Włodzisława volt, 4/ a hercegnő életének 78. évében halt meg”, valamint, hogy „Adelhaid a magyar fejedelemhez, Gézához ment feleségül, anyja volt Istvánnak”, és „tevékenységével hozzájárult a kereszténység elterjesztéséhez és megalapozásához Magyarországon”.⁴¹ Az Adelhaidról szóló fenti újdonságok sorához tegyük még hozzá, hogy Magyarországra utaztában „azonban nem egyenest haladt, hanem előtte térdet hajtott a Legszentebb, Legtisztább és Mennybeszállt Istenszülő Anya (Bogurodzica) csodás híru képmása előtt ama régi Budzisławban, és fogadta a papok áldását útjára az őt kísérő Dzierżysława, Stojysława és Budzisława nevezetű hajadonokkal együtt”⁴² stb. stb. A polyva között Widajewicz professzor felfedezni véli az igazság magvát, mindezek ellenére nem szabadulhat bizonyos kétségektől: „Ha az Adelhaid-életrajz a 11. században keletkezett – amivel számolnunk kell –, elgondolkodtató, hogy miért nem ismerte azt Gallus Anonymus, és miért nem szőtte bele Magyarországról szóló visszaemlékezéseibe? Másrészt, ha az Adelhaid-reminiscenciák Gallus Krónikája utáni időkből valók, honnan lenne tudomása (ennyivel későbbi korban!) Ziemomysł feleségéről?”⁴³ Erre a kérdésre a – szerfelett egyszerű – választ K. Górski professzor adta meg négy évvel később publikált cikkében. Elemzéséből kitűnik, hogy az életrajzot a 17. és 18. század

fordulóján írták, abban a korban, amikor igény volt lengyel szentekre, s efféléket erőnek erejével is kreáltak a legvilágibb személyekből is. Mintául szolgálnak erre P. H. Pruszczy általános megjegyzései a Krakóban 1662-ben kiadott „A papi rend erődje” (Forteca duchowna) c. műből. Ennek alapján terjesztette egy anoním hagiográfus az Adelhaidról szóló történeteket, amelyeket – tegyük hozzá – Długoszról meríthetett, és áthelyezte budzislawi helyi környezetbe. A vélelmezett szent asszony éveinek számát – Górski szerint – egy halottaskönyvből meríthette, ahol is egy bizonyos Adelhaidról szóló utalás lehetett. A hagiográfus „tudós” voltát mutatja az életrajzban található dátálás, a személynevek lelkes szlavizálása és végül a gyűjtemény címe: *synopsis*, ami az újkori latin szókincs része.⁴⁴ Helytállónak tűnik a budzislawi életrajzok forrásértékének megítélése: „Nem hiszem, hogy a budzislawi életrajzokat a jelen állapotban olyan forrásként kezelhetnénk, amelyre a kutató támaszkodhat. A bennük található közlések a lehetséges dolgok körébe tartoznak, és ilyen alapon nem szolgálhatnak kiindulópontul ítéletek vagy hipotézisek alkotásához.”⁴⁵ Ezzel a forrással szembeni bizalmunkat tovább csökkenti ráadásul, hogy eredetije ismeretlen, míg a fordítással szemben fenntartásokkal kell élnünk. Amennyiben kizárjuk a tudományos misztifikáció⁴⁶ lehetőségét, annyit szögezhetünk le a budzislawi forrással kapcsolatban, hogy az Adelhaid ismert voltát bizonyítja az I. Köztársaság utolsó évszázadában Kelet-Nagylengyelországban, és jelzi a kora középkori magyar–lengyel kapcsolatok iránti érdeklődést, illetve hogy ez a mű jellegzetes példája annak, miként igyekszik még egy kicsiny település temploma is dokumentálni ősi eredetét. Semmi esetre sem tekinthetjük azonban olyan forrásnak, amely a történelmi Adelhaidról szóló ismereteinket bővítené, és ez okból Widajewicz professzor próbálkozását elhibáztattnak kell tekintenünk.

Semmilyen újdonsággal nem járult hozzá a vitához A. Czudowska szócikke a Słownik Starożytności Słowiańskich I. kötetében, ahol a szerző Balzer professzor koncepciója mellett áll ki.⁴⁷ Géza és Adelhaid házasságának történelmi tény voltát hirdeti H. Kapiszewski.⁴⁸ Kovács E. elfogadja, hogy Adelhaid Géza második felesége volt, azonban nem Mieszko, hanem Ziemomysł lányának tartja.⁴⁹ Az utóbbi években mégis túlsúlyba került az a nézet, mely szerint Adelhaid nem létezett. H. Łowmiański kizárja a Piastok sorából, miután a lengyel viszonyokat tökéletesen ismerő Thietmar semmit sem tudott róla. Ez a név gyakori volt az Árpád-házban, így kerülhetett a Lengyel–Magyar Krónikába.⁵⁰ A korszak magyar szakértője, Györffy Gy. fiktív személynek tartja Adelhaidot, mivel a róla szóló lengyel források kései keletkezésűek, ráadásul a lengyel asszony nem propagálhatta ezidőben a kereszténységet Magyarországon, ahol azt már Lengyelországnál régebben ismerték. Az Adelhaid nevet talán az azonos nevű császárnétól kölcsönözhatték.⁵¹ G. Labuda rávilágít, hogy a Lengyel–Magyar Krónika közlése ellentmondásban áll a magyar forrásokkal, ahol Sarolta szerepel. Ezt a nevet, amelynek jelentése *fehér menyét*, fordíthatták úgy is, hogy biała księżna (fehér hercegnő). Labuda azonosítja Prokujt az erdélyi Gyulával vagy fiával, tehát Sarolta (a forrásoknak megfelelően) erdélyi fejedelmi családból származott.⁵² Adelhaid történelmi voltát cáfolja K. Jasinski is, aki szerint ezt az álláspontot támasztja alá a hercegnő Biała Knegini néven említése is, ami a Sarolta személynév szláv fordítása, valamint Géza és az erdélyi fejedelem (Gyula) leányának házassága az Árpád-ház dinasztikus politikájának fényében.⁵³ A kései lengyel évkönyvek Adelhaidról szóló közléseit mentendő J. Dowiat és T. Wasilewski feltételezte, hogy Adelhaid valójában II. Mieszko lánya volt, ahogyan ez a Krasinski Évkönyvben szerepel. Vagyis azonos volt azzal a leánnyal, akit Mieszko (esetleg Kázmér) I. Bélához, a későbbi magyar királyhoz adott. Az Adelhaidról szóló híradások T. Wasilewski szerint az általa rekonstruált Régi Tynieci Évkönyv valamelyik verziójából származnak, és erre hivatkozott Wincenty z Kielc is. Ehhez a hipotézishez közelít az utóbbi időben G. Labuda is, aki egyúttal elveti a Tynieci Évkönyv koncepcióját.⁵⁴

A fenti áttekintésből kitűnik, hogy a Lengyel–Magyar Krónika híradása Adelhaidról – amit a kutatók vagy közvetlenül a krónikából vagy (a korábbi időszakban) az annalista hagyományból, illetve Długoszról ismertek – zavarokat keltett a kora középkori lengyel–magyar kapcsolatokról alkotott nézetek körül. Leggyakrabban megpróbálták feloldani az ellentmondást a lengyel és a magyar források között, mégpedig oly módon, hogy feltételezték: Gézának két felesége volt, előbb Sarolta, a keleti kereszténység protektora, majd Adelhaid, aki a nyugati kereszténységet propagálta (így vélte O. Balzer, S. Zakrzewski, illetve a magyar szakirodalomban Wertner M.). Eszerint Adelhaid anyja (O. Balzer) vagy mostohaanyja volt Szt. Istvánnak. Azok a kutatók, akik szerint Gézának csak egy felesége volt, úgy tartják, hogy ez a lengyel asszony Adelhaid volt (így pl. A. Bielowski, H. Zeissberg, S. Kętrzyński, J. Widajewicz), vagy éppen elvetették létezését (E. Świeżawski, R. F. Kaindl, A. Brückner, P. David, H. Łowmiański, G. Labuda, Györffy Gy.). Mégis megpróbáltak magyarázatot adni arra, hogy honnan került a Krónikába Adelhaid neve, és elfogadták (J. Dowiat, T. Wasilewski), hogy I. Béla név szerint nem ismert Piast-házból való felesége, tehát Szt. László anyja ezt a nevet viselte.

A forrásokban rejlő tények rekonstruálása során a kutató előtt felmerül a forrás hitelességének problémája. Más szóval: vajon feltehető-e a forrásoknak a kérdés: *wie es eigentlich gewesen?* Ez a kérdés sok esetben elhibázottnak bizonyul. A kutató által felhasznált források nem szolgálnak információval az őt érdeklő témában, ugyanakkor más tényekkel kapcsolatban bővelkednek a tudnivalókban, amelyek azonban kihasználatlanul maradnak, mivel nem megfelelően tették fel a tulajdonképpeni kérdést.

Az imént megfogalmazott kérdésre keresván a választ a kutatók négy forráshoz nyúltak,⁵⁵ amelyeket azonos mértékben hitelesnek kezeltek. Ezek közül kettő kétség kívül hitelt érdemel, mint független és a kortárs tanúságát rejtő beszámoló. Ezek, mint tudjuk, Thietmar krónikája, illetve Querfurti Szt. Brúnó műve. Ezekből egy túltengő energiával és uralkodói tehetséggel megáldott asszony képe bontakozik ki, aki egyenesen hatalmat gyakorolt férje és az állam felett. Egy nőszemély, aki kiválóan ülte meg a lovat, ami a nomád nők jellemzője, ivásban, haragjában féktelen, aki dühében embert is ölt. Ezek a tulajdonságok nem igazán keresztényiek, ahogyan távol álltak a keresztény szellemtől férje cselekedetei is. Nem véletlenül sajnálkozik Brúnó, hogy a kereszténység „a pogánysággal keveredvén tisztátalan vallássá vált, és ez a félénk és nehézkes vallás kezdett rosszabbá válni, mint a pogányság”.⁵⁶ Ez a kép remekül illik Saroltára, az erdélyi Gyula lányára, akinek jellemzésével a magyar krónikák, sajnos, fukarkodtak. Mennyivel más Adelhaid. „Keresztény asszony volt, okos, és a Szt. Lélektől ihletett nő, aki jámborságával igyekezett megtéríteni férjét a kereszténységre, kiragadni őt a pogányságból, és rábírní a katolikus hit felvételére, annak okáért szelíd és kedves szókkal beszélt neki Krisztusról, és elmondta, hogy egyedül Őt ismeri el Istenének, mint ahogy írva vagy, *Quia sanctificabitur Vir per mulierem fidelem*.”⁵⁷ Egy érzékeny és művelt keresztény asszonyt ismerünk meg tehát, akinek semmi egyébre nincs gondja, csak hogy férjét megtérítse. Nem járunk ezzel messze attól, hogy a fejedelemsasszonyt a szentek gyülekezetébe soroljuk, amint ezt a budzisláwi hagiográfus meg is tette.⁵⁸ Ha tekintetbe vesszük azt az ellentmondást, ami a Krónika egyedülálló közlése és a két egymástól függetlenül azonos fejedelemsasszony-képet rajzoló, kétségtelenül egykorú forrás között áll fenn, akkor előbbrevalónak kell tartanunk Thietmart és Brúnót. Mégis felmerül a kérdés, hogy vajon a kor tanúi nem feledkeztek-e meg véletlenül Géza két házasságáról; Saroltával, majd a jámbor Adelhaiddal. Egy ilyen feltételezésnek a legkisebb bizonyítékát sem találjuk a forrásokban, hiszen a Krónika szintén csak egy feleséget említi Gézának. Géza két házasságkötésének hirdetői szerint Adelhaid volt a második feleség, hiszen Szt. Adalbert Második Életrajzában közlése a fejedelem életének al-

konyára utal. Ellenben az a feltevés is tarthatatlan, hogy Adelhaid a fejedelem első felesége volt, hiszen ez esetben mikor jutott volna ideje arra, hogy megkeresztelkedjék? Egyébiránt a 10. század 80-as évtizedéig a polán állam nem volt határos Magyarországgal, hiszen közöttük volt Csehország, amely ekkor a későbbi Kis lengyelország fellett is gyakorolta a hatalmat.⁵⁹ Ez a tény leplezi le a Krónika következő anakronizmusát. Ilyen megfontolás alapján ugyanis Adelhaid nem származhatott Krakkóból. Minderről a Krónika szövegének szerzője vagy kis lengyelországi amplifikátora nem tudott,⁶⁰ amikor a magyar forrást átírva feltehetően belekomponálta az elemzett elbeszélést.⁶¹

Adelhaid Géza esetében olyan szerepet töltött be – jöllehet kevésbé drasztikus módon –, mint Mieszko esetében (Gallus szerint) Dąbrówka.⁶² Felfigyelt erre a 15. századi kompilált Sziléziai Évkönyv szerzője, és őt követően Jan Długosz.⁶³ Egyetértünk tehát P. Daviddal, aki szerint azért szerepel a Krónikában Adelhaid, hogy Lengyelország dicsőségét hirdesse, amelytől Magyarország átvette a kereszténységet.⁶⁴ Honnan vette a krónikás (amplifikátor) Adelhaid nevét? Talán népszerűnek tartotta ezt a nevet a magyar uralkodói dinasztiában.⁶⁵ Esetleg valóban találkozott bizonyos följegyzésekkel, melyek szerint Adelhaid, Mieszko valamelyik rokona egy magyar herceghez ment feleségül, és szült neki egy fiút, akit azután kanonizáltak.⁶⁶ Források hiányában ezt a kérdést nem tudjuk megválaszolni.

A fenti elemzésből kitűnik, hogy Géza felesége Sarolta volt, az erdélyi Gyula leánya, akinek jellemét Thietmar és Querfurti Szt. Brúnó írta le. Adelhaid személye feltehetően csak a Lengyel–Magyar Krónika szerzőjének vagy amplifikátorának tollából született. Az inspirációt Dąbrówka alakja adhatta, és ezáltal a lengyelek sértett önértéket kellett helyreállítania, akiket bántott az a tény, hogy Magyarország királyság volt, Lengyelországnak pedig nem volt királya. Adelhaid esetleg erkölcsi példázatként is szerepelhetett a nők számára magasabb társadalmi körökben: egy istenfélő asszony, aki a Szentléleknek köszönhetően jártas volt a teológiában.

Kénytelenek vagyunk tehát végleg elbúcsúzni a jámbor Piast hercegnő alakjától, amely a mai napig tévelyeg a tudományos szakirodalomban.

Jegyzetek

1. Chronica Hungaro-Polonica. Ed. Karácsonyi B. Szeged, 1969. (Acta Historica, 26. k.), 3. fejr., 21–22. (a továbbiakban: Chronica)
2. Chronica, 4. fejr., 25–26.
3. Legendae Sancti Stephani regis. Ed. Bartoniek E. In: Scriptores Rerum Hungaricarum (a továbbiakban: SRH), 2. k., Ed. Szentpétery I. Budapest, 1938. 3. fejr., 406. 3–14.
4. Így szerepel a Krasinski Évkönyben. Pub. Bielowski, A. In: Monumenta Poloniae Historica (a továbbiakban: MPH), 3. k., Lwów, 1878. 128.
5. Rocznik kamieniecki. Pub. Bielowski, A. MPH, 2. Lwów, 1872. 777.
6. Rocznik Cystersów henrykowskich. Pub. Bielowski, A. MPH, 3, 700.
7. Annales Silesiaci compilati. Pub. Błażowski, M. MPH, 3, 669–70.
8. Kronika książąt śląskich. Pub. Węclewski, Z. MPH, 3, 8. fejr., 438.
9. E hagyomány legrégibb forrásának tartják általában a Kamienieci Évkönyvet, amely Adelhaidról a következőképpen ír: „Iste Mesco habuit sororem nomine Atleydem, quam Iesse rex Ungarie accepit in uxorem. Que cum esset christiana, virum suum Iesse convertit ad fidem Christi. Ista post visionem per beatum Stephanum prothomartyrem

sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungarie.” Ed. cit., 777. Ezeknek a kérdéseknek külön tanulmányt szándékozom szentelni.

10. Adelhaid nyomára első ízben a 965. esztendőnél bukkanunk, ahol is Mieszko keresztsege kapcsán a történetíró megemlékezik nővére, a szeplőtlen Adelajda keresztsegeről is: „*Sed et germana sua virgo sacro caractere fidei insignita, catholica efficitur eique nomen Adleyda aptatur.*” Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, Lib. I et II. Ed. Dabrowski, I.–Semkowicz-Zaremba, V. Varsaviae, 1964. 177. Ez a feljegyzés feltehetően a krónikás saját interpretációja, amelyet a 968. esztendőnél leírt részletesebb információi alapján alkotott.
11. Długosz szövege s. a. 969., 184–185. és a Krónika 4. fej. 23–26. közötti hasonlatosságok Géza és Adelhaid látomásának leírása során kizárják azt a feltevést, hogy Hartvik legendáját használta volna fel, 2–3. fej. 404–6. Ezek pl. az ilyen fordulatok: *astitit – fecit astare* helyett, *Deo dilecte – Christi electe* helyett, *levitico habitu – levitici habitus* helyett. Mindkét forrásban megtalálható Adelhaid neve, amit Hartvik nem ismert, illetve a vigasztalás Gézának, aki terveit igyekszik megvalósítani, miközben – Hartvik szerint – szándékai nem érnek célra. Arra, hogy a hosszabb változatról van szó, bizonyosság Géza üdvözlése *Deo dilecte*, míg a rövidebben *Dei dilecte* szerepel, illetve István öltözetének jellemzése: *levitico habitu*, ami elmarad a rövidebb verzióban. Ezt a szövegkritikai konklúziót egyszerűen ellenőrizhetjük. Tudvalevő ugyanis, hogy a neves lengyel történész kölcsön vette a még Sędziwój z Czechlą által létrehozott történelmi gyűjteményt, és birtokában volt a Zamoyski kézirat is. Mindkettőben lejegyezték a Krónika hosszabb verzióját.
12. A 16. századból idézhetjük a Łysa Góra-i kolostorban keletkezett „*Powieść rzeczy istej*” c. művet, amely leírja – Długosz alapján – a küldötséget a koronáért és a Hartvik-legendát. Erről tanúskodik, hogy a pápát VII. Benedek néven említik (269. o.), illetve az angyal beszédének részlete „*Geszá*”-hoz: Béke veled, Isten választotta! – (272. o., Hartvik, Pax tibi Christi electe – vö. Długosz, Hartvik és a Krónika szövegének fenti összehasonlításával), valamint a Stefan névvel kapcsolatos etimológiai megállapítás (amely szerint a görög nyelvben ez megkoronázottat jelent, uo.). Ez talán azt jelentené, hogy a Magyar–Lengyel Krónika a 16. században feledésbe merült, kiszorította a köztudatból Długosz és a 16. század elején nyomtatásba került Hartvik? A Krónika recepciója a modern korban kétségkívül még további kutatást igényel. A „*Powieść rzeczy istej*”-ből való idézet a következő kiadvány alapján: *Powieść rzeczy istej o założeniu klasztoru na Łysej Górze braci zakonu świętego Benedykta*. I. tező o tem, jako drzewo Świętego Kryża na tę górę jest przyniesion e. n.: *Proza polska wczesnego Renesansu*. Feld. Krzyżanowski, J. Warszawa, 1954. 267. Vö. még Derwich, M.: *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*. Warszawa-Wrocław, 1992. 256–7.
13. Lásd Hóman B.: *A szent László-kori Gesta Ungarorum*. Budapest, 1925.; Györfly Gy.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Budapest, 1948. 38–47.; Horváth J.: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Budapest, 1954. 255.; Gerics J.: *Legkorábbi Gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Budapest, 1961.; *Chronica Joanni de Thurocz, pars 2: Commentationes*, ed. Mályusz E.–Kristó Gy. Budapest, 1988.
14. *Kronika Thietmara*. Pub. Jedlicki, M. Z. Poznań, 1953. VIII, 4, 585–87.
15. Gézának ezek a tulajdonságai nem kerültek el a Szt. Istvánról író hagiográfusok figyelmét, vö. Hartvik, ed. Bartoniek E., SRH 2. fej., 404. 20–21: „*Non tibi concessum est, quod meditaris, quia manus pollutas humano sanguine gestas.*”
16. Ez a passzus átvezet minket a csupán felszínes kereszténységről alkotott elképzelések világába, ami a „látszólagos” (vagy megfelelőbb terminussal: elsődleges) krisztianizációt jellemezte. A keresztény és pogány fogalmak keveredését a szentek kultuszának példáján elemezte Gurevics, A.: (cirill szöveg) 1981. 73–131. (cirill) Más példával szolgál a *Legenda De sancto Adalberto episcopo (Tempore illo)*. Pub. Kętrzyński, W. MPH, 4, 1884. 12. fej., 217–8., ahol a pomeránok arra kérik a meglepett Adalbertet, hogy engedje meg nekik többi istenségük mellett őt is istenként tisztelni. A

- Géza uralkodása idején tapasztalható hűszeztenődés stagnálásról a krisztianizációban ír Adriányi, G.: Der heilige Adalbert und Ungarn. In: Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej pod. Red. Smigla, K. Gniezno, 1992.
17. Św. Wojciecha, biskupa i męczennika, Żywot drugi, napisany przez Brunona z Kwerfurtu. Pub. Karwasińska, J. MPH NS, 4, 2, 1969, red. brevior, 23. fej., 61. Nagyon érdekes kutatási kérdés Szt. Adalbert viszonya Magyarországhoz, ami úgy tűnik, nem volt ideális, amint ezt Szt. István életrajzai elénk tárják.
 18. Chronici Hungarici XIV saeculi composito. Ed. Domanovszky, A. SRH, 1, 1937, 63. fej., 311–2. Vö. még a magyar Anonymus közlését: „... *Geula genuit duas filias, quarum una vocabatur Caroldu et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani.*” Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Unter Mitarbeit von László Veszprémi. Hsg. Silagi, Gabriel. Sigmaringen, 1991. (Ungarns Geschichtsschreiber. Hsg. Bogyay, Thomas. Bd. 4.), 27. fej., 78. o. 20–22. sor.
 19. Kronika węgierska na początku wieku XII. Kronika czeska na początku wieku XI. W łacińskim języku pisane: z tłumaczeniem na Polski Język. Uj. Ziemopismo Bedy wieku VIII. List popa Jana wieku XIII. Z rękopismów roznych bibliotek. (Pub. H. Kownacki), Warszawa, 1823.
 20. Naruszewicz, A.: Historia narodu polskiego. Pub. Turowski, K. J. 1. k., Kraków, 1859. Ks. 1., 78.: „Megemlékeznek a hazai és a magyar írók Adelajdáról, aki Géza magyar fejedelemhez ment feleségül, s akit Dytmar úgy nevez: Biała knehini.” A számonra hozzáférhető kiadványban ez a részlet a kötet végén volt található.
 21. Naruszewicz, A.: Historia. V–VI. p.: „Adelajda Géza magyar fejedelem felesége, Szt. István mostohaanyja. Ezt az Adelajdát nevezi Dytmar Biała knehininek, alba dominának, állítólag azért, mert Biała Chrobacja hercegnője volt, illetve a mai krakkói vajdaságnak, valamint a szandomiri vajdaság hegyaljai részének és a Vörös Rusznak.” (a továbbiakban: Naruszewicz)
 22. Naruszewicz, 73. „...mert Adelajdát, nővéremet... a 968-ik évben Gézához adta...”
 23. Ed. cit., 21. a 25. és 26. sz. jegyzet.
 24. Bielowski, A.: Królestwo Galicji: Biblioteka Ossolińskich. 1, 1862. 13. o. 16–7.
 25. Zeissberg, H.: Miesco I (Mieczysław). Der erste christliche Beherrscher der Polen. Wien, 1867. 92–4.
 26. Swieżawski, E.: Zarysy badań krytycznych nad dziejami, historyjografią i mitologią do wieku XV. (1. köt.), Warszawa, 1871. 44–50. Jó példája ez annak, amikor a megfelelő kutatói műhely által nem támogatott, túltengő fantázia a jó megérzés halálát jelenti. Ennek a személynek a létezését vonta kétségbe később Kaendl, R. F.: Studien zu den Ungarischen Geschichtsquellen. T. 3, Archiv für Österreichische Geschichte. Bd. 82, 1895. (uny.), 11–12., aki úgy vélte, hogy ez egy lengyel interpoláció Dobrawa és Mieszko mintájára.
 27. Wojciechowski, T.: O rocznikach polskich X–XV wieku. Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydział filologiczny i historyczno-filozoficzny. 4. 1880. 187. o., 4. sz. jegyzet és 191. o.
 28. Rosner, I.: Kronika węgiersko-polska. Studium krytyczne z historiografii średniowiecznej. Kraków, 1886. (uny. a Rocznik Filarecki-ből), 27.
 29. Wertner M.: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek, 1892. 27–31. Ezekre a megállapításokra való reflexiót találtam Vég G. népszerű munkájában: Magyarország királyai és királynői. Budapest, 1993. 11.
 30. Balzer, O.: Genealogia Piastów. Kraków, 1895. 26–33.
 31. Łaguna, S.: Rodowód Piastów. KH, 11, 1897. 757.
 32. Zakrzewski, S.: Bolesław Chrobry Wielki. Lwów, 1925. 229–40. Mellékesen tegyük

- hozzá, hogy Zakrzewski állítása szerint Adelajda, a nyugati kereszténység propagátora állítólagos fiát Vazulnak, azaz Bazilnak¹ nevezte.
33. Brückner, A.: Bolesław Chrobry. *Slavia Occidentalis*, 7. 1928. 67. (a továbbiakban: Brückner)
 34. Brückner 68.
 35. De argumentációjában a hiperkritizmus húrjait is megpendíti, mint pl. a Sarolta név vagy Koppány Árpád-házhoz tartozásának megkérdőjelezése. Brückner 69.
 36. David, P.: *La Prétendue Chronique Hongaro-Polonaise*. Paris, 1931. 56–8.
 37. Deér, J.: *Chronicon Hungaro-Polonicum*. SRH, 2, 1938. 305. o. 1. sz. jegyzet
 38. Macartney, C. A.: *The Medieval Hungarian Historians*. Cambridge, 1953. 179. o. 4. sz. jegyzet
 39. S. Kętrzyński meg volt győződve róla, hogy Adelhaid Géza első felesége volt. Erről olvashatunk a II. világháború idején és azt követően készült vázlataiban, amelyek megjelentek. *Polska X–XI wieku*. Pod. red. Gieysztora, A. Warszawa, 1961. szkice: Mieszko I, 45. – ahol hangsúlyozza a hercegnő művelt voltát, 64, 219–20; A Piast-ház keresztnéveivel kapcsolatban (eredetileg: *Życie i Myśl* 1951), 670. o. megjegyzi, hogy az Adelhaid nevet Mieszko nővérének Adelhaid császárné, I. Ottó felesége tisztelőre is adhatták, ami az ekkori idők lengyel–német kapcsolatairól tanúskodik.
 40. A fordítást kiadta Widajewicz, J.: *Rodowód Piastówny Adelajdy Przegląd Zachodni*. R. 9., 1953. 3. k., 59–60. (a továbbiakban: Widajewicz) A kézirat felfedezéséről és sorsáról bővebb információkat ad Górski, K.: *Uwagi o źródłach budzisławskich*. *Nasza Przyszłość*, 5. 1957. 34–60. (a továbbiakban: Górski)
 41. Widajewicz 60.
 42. Widajewicz 59.
 43. Widajewicz 62.
 44. Górski, 41–3. Tegyük hozzá, hogy nagyon hasonló, „tudományos” jellegű a 16. és 17. századi trzemesznói hagyomány Szt. Adalbertről, amelyben szintén kiemelkednek a helyi elemek. Ez persze nem jelenti azt, hogy egy újkori tradíció nem őrizheti középkori hagyomány nyomait, de ennek kutatása során erős kritikával kell élnünk. Vö. a trzemesznói tradíció interpretációjának kísérletét: Kübris, B.: *Pogranicze Wielkopolski i Kujaw w X–XII w.* In: *Studia z dziejów ziemi mogileńskiej*. Pod red. Łuczaka, Cz. Poznań, 1978. különösen 91.
 45. Górski 49.
 46. Erre a meggyőződésre hajlik Z. Kozłowska-Budkowa levelében, *List do Redakcji Przeglądu Zachodniego*. R. 9, 1953. 3. k., 791–2. Érdemes feltenni utána a kérdést: „Vajon a három életrajz felfedezője, a dilettáns hagiográfus J. P. Pietrzak vagy az előbbi, aki a budzisławi kézitratról szóló híradást nyomdába küldte, az amatőr heraldikus L. Pierzchała találta ki ezt az egészet?” 792. o.
 47. Czudowska, A.: *Beleknegini*. SSS, 1, 1961. 101.
 48. Kapiszewski, H.: *Eremita Świrad w Panonii*. *Nasza Przyszłość* 10. 1959. 22.
 49. Kovács E.: *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Budapest, 1973. 15.
 50. Łowmiański, H.: *Dynastia Piastów*. In: *Początki państwa polskiego*. Pod red. Tymienieckiego, K. 1. k., Poznań, 1962. 124.
 51. Györffy Gy.: *István király és műve*. Budapest, 1983. 61–63., 541. o. irodalom.
 52. Labuda, G.: *Prokuj*. SSS, 4, 1970. 359–60.
 53. Jasiński, K.: *Beleknegini*. SSS, 7, 2, 1986. 429. Uő.: *Rodowód pierwszych Piastów*. Warszawa-Wrocław, bd (1992), 72. o. és 3. sz. jegyz.: „...Adelhaid egy egyáltalán nem létező figura”.

54. Dowiat, J.: Bela I węgierski w Polsce (1031/32–1048). PH, 56, 1965. 12.; Wasilewski, T.: Dwa utracone dawne roczniki: Rocznik biskupów dworu polskiego i Rocznik tyniecki (starszy). RH, 54, 1988. 33.; Labuda, G.: Mieszko II król Polski (1025–1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego. RAU Hs.-filozof., 73. k., 1992. 177.: „...az Adelajda név csak egy eléggé valószínű feltevés”.
55. Itt mellőzöm a kislengyelországi annalsztikát, minthogy ez a Magyar–Lengyel Krónikából ered.
56. Pismiennictwo czasów Bolesława Chrobrego. Ford. Abgarowicz, K. Bev. és koment. Karwińska, J. 134. A latin szöveget lásd fentebb.
57. Kronika, pub. H. Kownacki, 21.
58. Vö. 40. sz. jegyzet és a továbbiak.
59. A gazdag szakirodalomból lásd pl. Labuda, G.: Studia nad początkami państwa polskiego. 2. k., Poznań, 1988. 212. nn.
60. R. F. Kaindl véleményét osztom ezért, Studien, 3. r., 11–12. o., valamint Davidét, P.: La Pr'etendue Chronique. 56–58.
61. Ez az elbeszélés talán a 13. századi vallásosság egy távoli reflexiója, amikor a „lengyel Piast asszonyok” között (a terminus eredete: Kübris, B.: Asceza chrześcijańska i jej interpretacje hagiograficzne. Polski model ascezy franciszkańskiej w XIII i XIV wieku. In: Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Pod red. Borkowskiej, U. OSU i in., cz. 1, Franciszkanie na ziemiach polskich. Lublin, 1983. 174.) virágkorát élte az asketikus gyakorlat. Ez egy egész Közép-Európára jellemző áramlat volt. El kell ismerni, hogy a Krónikából hiányzik a szenvedések, illetve az Adelheid által végbevitt könyörületességek leírása, ellenben hangsúlyozza műveltségét és Istennek való engedelmességét, ami megnyilvánul abban is, hogy fiának az István nevet adta. Ez kámtotik Istvánnak mint Isten választottjának életében.
62. Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich. Pub. Maleczyński, K. MPH NS, 2, Kraków, 1952. I 5, 15. o. 12–15. sor: „[Dabrówka] *nec dum tamen thoro sese maritali federavit, donec ille paulatim consuetudinem christianitatis et religionem ecclesiastici ordinis diligenter contemplant, errorem gentium abnegavit, seque gremio matris ecclesie cunctavit.*”
63. Ann. Siles. compil., 669–70.: „*Misericors igitur deus obsequio duarum mulierum dicta duo regna diutius visitavit, ut ipsa misteria fidei katholice susciperent*”; Długosz, s. a. 968, 183. o.: „*Mirabili itaque miseratione Altissimi Polonis per Bohemam Dambrowkam, Hwnis per Polonam Adleydam catholica veritas eadem etate, licet, modicum distincto tempore, resplenduit, sanctificatio quoque per feminas provenit non virorum solum, sed et duarum inclitarum nacionum.*”
64. Egyébként már a Krónika folytatásában megvigasztalja Leó pápa a kétségbeesett Lambertet: „*Vobis autem ad honorem et gloriam fecit dominus, quia per matrem suam, que soror est principis polonorum domini tui, ad fidem christianum uirum suum ducem ungarorum yesse cum exercitu suo prudentissima allocutione conuertit, et filium suum sub protectione sanctorum apostolorum petri et pauli posuit.*” KWgP, r. 6, 35. o. 35–37. sor, 36. o. 1–12. sor. Talán a lengyel misszió sikertelensége ihlette a Krónika (dominikánus?) amplifikátorát az Adelheid-motívum megalkotására.
65. Wertner M. munkájában 5 Adelheid található (köztük a „miénk” is), de O. Balzer Genealogiájában (Biała Knieginivel együtt) 4 Adelheidot ismer, valamint 8 állítólagosat. Ez még nem erősítené meg azt a feltételezést, hogy ez a név népszerűbb volt Magyarországon, mint Lengyelországban.
66. Vö. fentebb az 54. sz. jegyzettel.

RYSZARD GRZESIK

*Adelhaid, die angeblich polnische Prinzessin
auf dem ungarischen Thron*

Im dritten Kapitel der sog. Polnisch-Ungarischen Chronik steht, daß die Ehefrau des Fürsten Géza die polnische Prinzessin Adelheid war, die ihren Gatten und dessen Volk zum christlichen Glauben bekehrte. Der Bericht wurde auch von Dlugos übernommen und Adelheids Figur und damit die Rolle der Polen in der Christianisierung der Ungarn wurden dadurch bis zum Beginn der wissenschaftlichen Historiographie zum festen Bestandteil der polnischen Geschichtstradition. Die zeitgenössischen Quellen im 10–11. Jahrhundert wie Thietmar und Bruno von Querfurt oder die mittelalterliche ungarische Historiographie weiß jedoch nichts von der polnischen Prinzessin. Anfang des 19. Jahrhunderts tauchten in der polnischen Historiographie Zweifel an der Rolle Adelheids auf. Einige wollten den Widerspruch zwischen den zeitgenössischen Quellen und der polnischen Chronikliteratur auf jene Weise auflösen, so in der genealogischen Arbeit von O. Balzer, daß man Adelheid als die zweite Ehefrau Gézas, als Stiefmutter Stefans des Heiligen betrachtet hat. So wurde Sarolt die Fürsprecherin des östlichen, Adelheid die des westlichen Christentums (O. Balzer, M. Wertner). Verfasser setzt sich mit dem vor dem I. Weltkrieg entdeckten sog. Budzislav-Manuskript, mit dessen Rezeption und Kritik auseinander. In der neuesten polnischen Literatur – z.B. G. Laduba, K. Jasinski – sieht man in Adelheid keine historische Person mehr. Einige vermuten, so J. Dowiat und I. Wasilewski, daß Adelheid in Wirklichkeit die Tochter Mieszko II. war, d.h. sie dürfte mit jener Frau identisch sein, die die Ehefrau des Königs Béla I. wurde.

Auch Verfasser ist der Meinung, daß die Figur Adelheids eine Erfindung des Autors der Polnisch-Ungarischen Chronik sei. Inspiriert dürfte er durch die Figur von Dabrowka geworden sein und wollte dadurch das verletzte Selbstgefühl der Polen wiederherstellen, die sich dadurch beleidigt fühlten, daß Ungarn ein Königreich war, sie aber keinen König hatten. Andererseits war er bemüht, die fromme, in der Theologie bewanderte Adelheid als Moralmuster vor die vornehmen Frauen zu stellen.

RYSZARD GRZESIK

Adelheid alleged Polish princess on the Hungarian throne

Chapter 3 of the so-called Polish-Hungaria Chronicle relates that ruling Prince Géza married Princess Adelheid of Poland, who converted her husband and his people to the Christian faith. This information was adopted by Dlugosz, thus making Adelheid and, through her, the role of Poles in the Christianization of the Magyars part of the Polish historical tradition until the beginning of scientific historiography. Contemporary 10–11th century sources like Thietmar and Bruno of Querfurt, however, are unaware of the existence of the Polish princess. Since the early 19th century Polish historiography has been skeptical about the role of Adelheid. A number of historians, including O. Balzer in his genealogical work, have attempted to resolve the contradiction between the contemporary sources and the Polish chronicles by making Adelheid the second wife of Géza, and so step-mother of St. Stephen. Thus Sarolt, the first wife was claimed to have been the protectress of Eastern, and Adelheid that of Western Christianity (by O. Balzer, M. Wertner). The paper also discusses the so-

called Budzislav manuscript, discovered before World War I, its reception and critique. The most recent Polish literature, e.g. G. Labuda and K. Jasinski, no longer regards Adelheid as a historical person. Some historians, including J. Dowiat and T. Wasilewski, assume that Adelheid was in fact the daughter of Mieszko II, that is the girl who was to become wife of Béla I.

The author also shares the view that Adelheid was the creature of the author of the Polish-Hungarian Chronicle. The inspiration was provided by the figure of Dabrowka, and Adelheid was already a King's daughter. The pious Adelheid, well versed in theology, was also intended to serve as a moral model for women of high birth.